

ИСТОРИСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИСКОГ ДРУШТВА НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ
књига VI, свеска 1-3 Ц Е Т И Њ Е Јануар—март 1952

Две наше библиографске реткости

(Из ризнице манастира Дечана)

Светлој упомени Љуб. Стојановића

Инкунабуле су најстарије штампане књиге. Њихов назив долази од латинске речи *incipabula-origum*, која значи: пелене, колевка, рано детињство, почетак. Обично се узима да су инкунабуле књиге штампане у XV веку, пре 1500 године.

Најстарија инкунабула је на немачком језику. Од ње је сачуван само један лист, на коме се налазе стихови о страшном суду. Тај је лист нађен 1892 год., а од 1903 год. је у Гутемберговом музеју у Мајнцу. Сматра се да је та најстарија инкунабула штампана крајем 1445 год. Имала је свега око 27 страна. Била је штампана на хартији.¹⁾

Наше су инкунабуле из две последње деценије XV века. Хрватске глагољске инкунабуле су старије за читавих једанаест година од српских ћириличких инкунабула. Глагољски мисал је из 1483 год. На њему није назначено место штампања, али је то без сумње била Венеција.²⁾ Штампан је на хартији и на пергаменту. Сачувано је 7 примерака на хартији. Осми примерак је 1941 год. изгорео у Народној библиотеци у Београду. Од пергаментних примерака мисала имамо само два одломка.³⁾ Десет

¹⁾ Aloys Ruppel, Johannes Gutenberg (1939) 119-122.

²⁾ Josip Vajs, Najstariji hrvatskoglagojski misal s bibliografskim opisima svih hrvatskoglagojskih misala (1948) 44-47.

³⁾ Код Vajsa се помињу шест примерака на хартији и два пергаментна одломка (у нап. 3 на стр. 44). Mirko Breyer, Südslavische Rara und Rarissima (1937) 6, зна за шест потпуних примерака. По њему, они се налазе у Бечу, Риму, Загребу и Вашингтону. Вајс не наводи вашингтонски примерак Мисала, за који Брајер казује да је у Конгреској библиотеци, да је то леп примерак у оригиналном повезу и да потиче из збирке Vollbehr. Како је, по Вајсу, у Бечу један примерак Мисала (у Националној библиотеци), и како Рим (Ватиканска библиотека) и Загреб (Свеучилишна књижница) имају по два примерка, излази да је Брајер вашингтонски примерак рачунао као шести. Код Вајса је шести примерак онај из архива фрањеваца трећоредца на острву Крку, који је остао непознат Брајеру. О томе примерку са Крка говори Vjekoslav Štefanić, Jedan primerak prve slovenske štampane knjige (Гласник Југ. проф. др. XIV, 1933/34, 361-365). Упор. исправку Ивана Коштића

година после мисала, 1493 год. штампан је у Венецији код Андреје де Торезаниса глагољски Бревијар који се у поговору изрично назива „хрвацким“. Коректор је био Блаж Баромић, каноник из Сења.⁴⁾ Баромић је у Венецији очевидно учио штампарски занат.⁵⁾ Он већ идуће године, 1494, штампа у Сењу ново издање глагољског Мисала.⁶⁾ С њим заједно су радили на томе послу Силвестар Бедричић и Гашпар Турчић. Тако је у Сењу основана прва хрватска штампарија. Сем мисала, у њој је штампана још једна хрватска глагољска инкунабула: „Сповид опћена“, превод с италијанског Јакова Блажиоловића (1496).⁷⁾ Хрвати имају и инкунабулу штампану латинским словима готског облика, а на народном језику. То је Лекционар Бернардина Сплићанина, који је штампан у Венецији 1495 године код Дамјана ди Горгонцоле из Милана.⁸⁾ Латиницом је штампан Молитвеник на народном језику, који је нађен у Ватиканској библиотеци. Не зна се ни година ни место штампања. По облику слова закључује се да је Молитвеник угледао „бијели свијет можебит у 90-тим годинама XV вијека а можебит и прије“.⁹⁾

(на и. м. 679) да су прве словенске књиге чешка издања. Примерак није у Главолеку, већ у Крку, у фрањевачком самостану. Тако Вајс и Брајер заједно помињу 7 примерака Мисала. Осми је био у Београду, у Народној библиотеци. Све до пред овај рат лежао је у једном углу, незаведен, међу старим књигама којима се није придавала никаква важност.

4) О томе Бревијару сада код Vajsa, *op. cit.* 52-54. Све до Јагићевих саопштења, па чак и после њих, за тај глагољски Бревијар мислило се да је ћирилички Часловци. Три Јагићева саопштења штампана су 1895 год. (*Anzeiger der philosophisch-historischen Classe Бечке академије*). О првом саопштењу има белешка Ђ. С. Ђорђевића у *Наставнику VI (1895) 43-44*. Јов. Н. Томић говори о тој књизи као о Часловцу у *Гласу САН 60 (1901) 82-83*. Љуб. Стојановић је бележи као Часловац у својој збирци *Старих српских записа и натписа I (1902) 116*. Исправке доноси у књ. III (1905) 477 и IV (1923) 36. О њој пише као о Часловцу у почетку свога прегледа *Старих српских штампарија (1902) 4-5, 8, 11*, али се на крају (43) исправља. Иначе је био склон да у одломцима Молитвеника из Штампарије Црнојевића види Часловац (11).

5) То је Јагићева мисао (*Hrvatska glagoljska književnost, увод у Vodnikovu Povijest hrvatske književnosti I, 1913, 39*).

6) О томе Мисалу сада код Vajsa, *op. cit.* 47-49.

7) Ivan Milčetić, *Prilozi za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika, II Nepoznata glagolska knjižica, tiskana godine 1496 (Starine Jug. akad. XXIII, 1890, 80-83)*. Цео текст „Сповида опћена“ прештампан ћирилицом на и. м. 127-153. На крају „Сповида“ пише да је преведен „с књиг латинских“. Да је превод уствари с италијанског в Mirko Breyer, *Senj — kolijevka hrvatskog tiskarstva (Hrvatski kulturni spomenici, I Senj, 1940, 54-55)*.

8) Издање Југосл. акад. приредио Т. Maretić, *Lekcionarij Bernardina Splječanina (1885)*. Упор. М. Решетар, *Бернардинов лекционар и његови дубровачки преписи (1933)*. О венецијанским штампаријама XV века говори Domenico Fava, *Manuale degli incunabuli (1939) 64-80*.

9) *Ciro Giannelli, Najstariji štampani hrvatski molitvenik, у књизи F. Fanceva, Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir (1934) XXX-XXXIV (Библиографска обавештења и расправа), 251-288 (издање)*. М. Решетар се позива на „мишљење вештака“ да је молитвеник штампан „око г. 1495“ (*Slavia XIV, 1935-36, 245*)

Тириличке инкунабуле су све из Штампарије Црнојевића. Њих је штампао Јеромонах Макарије „от Чрније Гори“. Како изгледа, штампарија је основана на Цетињу, па је доцније пренета на Обод.¹⁰⁾ Са пропашћу државе Црнојевића пропала је и штампарија. По Ободу су растурина њена слова. Она су тамо налажена све доскоро, али нажалост није ниједно сачувано. Последња су пропала за време прошлог рата. Од њих су остали само отисци начињени на хартији.¹¹⁾

Досад је било познато пет издања Штампарије Црнојевића.¹²⁾ Прво је штампан Октоих првогласник. Његово штампање је трајало читаву годину дана, а завршено је 4 јануара 1494 год. Око његовог штампања било је запослено осморо људи. Иако је то најстарија српска инкунабула, њених примерака је највише сачувано. О Октоиху петогласнику, о другој књизи Штампарије Црнојевића, говорићемо посебно. На Псалтиру је означено Цетиње као место штампања. Година је забележена и од створења света (7003) и од рођења Христова (1495). Записан је и дан и месец (22 септембар). Те две године се могу сложити само тако, ако се узме да се и за годину од Христова рођења 1 септембар сматрао као почетак. Дан штампања Псалтира (22 септембар) те септембарске 1495 год. припадао би јануарској 1494 год. Тако би Псалтир био штампан 22 септембра 1494 год.¹³⁾ Учињен је покушај да се хронолошки подаци из Псалтира доведу у склад претпоставком о постојању мартовске године код нас. Та претпоставка, засада само усмено образложена на једном састанку Историског института Српске академије наука,¹⁴⁾ не може се применити на Псалтир, у коме се 1 септембар изрично објашњава као почетак године. Молитвеник из Штампарије Црнојевића био је доскоро познат само по одломцима. Народна библиотека у Београду имала је три листа, која су изгорела, заједно са целом библиотеком, 1941 године. Један мали одломак

¹⁰⁾ Тако ја сада мислим. Ово своје мишљење образлажувам у Историским записима VI (1950) 251 и Историском часопису II (1951) 344-346.

¹¹⁾ О томе сам учинио саопштење 1949 год. Институту за проучавање књижевности САН (Гласник САН I, 1-2, 1949, 171-172). Објављено у Историским записима V (1950) 23-27.

¹²⁾ В. моју расправу О Штампарији Црнојевића (Гласник Скопског научног друштва XIX, 1938, 171).

¹³⁾ До тога закључка долазим у поменутој расправи на стр. 146-149.

¹⁴⁾ Покушај потиче од В. Мошинз (1949 год.). На ту мисао су га свакако навели руски палеографи А. И. Собољевски и В. Н. Шчепкин. По Собољевском, Славяно-русская палеография (1908²) 104 сви су православни Словени „в древности“ почињали 1 марта грађанску годину. Он тврди да се у XI-XIV веку сви јужнословенски и руски писци држе мартовске године. А црква одувек узима 1 септембар као почетак нове године. В. Н. Шчепкин у своме Конспекту курса славяно-русской палеографии (1910 лит. изд.) 154-155 такође тврди да се код Јужних Словена у писмености употребљавала мартовска година. О тим тврђењима Собољевског и Шчепкина говорио сам 1943 год. у Институту за проучавање књижевности САН кад сам подносио извештај о раду у манастиру Св. Тројице код Пљеваља. Повод ми је дао инок Гаврило из тог манастира који је у једном рукопису из 1642 год. прихватио март месец за почетак године и дао за то образложење (в. Гласник САН I, 1-2, 1943, 223-224).

Молитвеника од седам листова чува се у Лењинграду. Прашки музеј, у збирци П. Шафарика, има само један лист, који је уз то још рђаво сачуван. На своме научном путовању, које сам извршио 1948 год. по налогу Института за проучавање књижевности Српске академије наука, ја сам нашао прилично потпун примерак Молитвеника у Манастиру Св. Тројица код Пљеваља. Тај је примерак од употребе изгубио поједине табакe и листове, па је због тога 1666 год. допуњаван рукописним деловима. Данас он има 25 штампаних табакa, а 6 рукописних. Недостају баш листови с предговором и поговором, који би нам дали тачну годину и место штампања Молитвеника.¹⁵⁾ Пета књига из Штампарије Црнојевића је била Јеванђеље. Сачувао нам се само његов препис, који је 1548 год. начинио поп Вук у селу Буђановцима у Срему. У запису поп Вук истиче да је преписивао „от форми Црнојевич, от сложенија Макаријева“. Сада се тај препис налази у Патријаршији у Београду.¹⁶⁾

За Октоих петогласник, за другу књигу из Штампарије Црнојевића, знало се по белешкама у нештампаној Српској библиографији, коју је израдио Лукијан Мушицки. На њој пише да је из 1823 год. Међутим, П. Шафарик каже да је њу имао у рукама 1822 год. Биће да је њу Мушицки допуњавао и после Шафариковог читања и проучавања. Код Мушицког у Библиографији записано је да је Октоих петогласник из 1494 год. и да има 34 табакa.¹⁷⁾

Павле Шафарик, који је ударио основе научном проучавању наше књижевности и писмености, прво се потпуно ослањао на Библиографију Л. Мушицког, а доцније је изражавао сумњу у постојање Октоиха петогласника. Њему се чинило да је из Штампарије Црнојевића изишла само прва половина Октоиха, Октоих 1-4 гласа или првогласник. Другу половину те књиге, Октоих 5-8 гласа или петогласник, штампао би тек Божидар Вуковић 1537 год. у својој штампарији у Венецији. Да је Вуковић имао намеру да настави посао започет у Штампарији Црнојевића, види се по томе што он није штампао и прву половину Октоиха већ само другу, само Октоих петогласник. Шафарикова сумња претворила се најзад у његово убеђење да је Октоих петогласник из Штампарије Црнојевића једна библиографска заблуда.¹⁸⁾

¹⁵⁾ Гласник САН I, 1-2, 224-225.

¹⁶⁾ О томе препису в. моју расправу О Штампарији Црнојевића (Гласник Скопског научног друштва, XIX, 165-171). Ту је објављена главна садржина записа, преписана у хитњи, скоро кришом од ранијег власника рукописа. Погрешка у датуму завршетка преписивања: стоји август 4, а треба 14. Погрешка је исправљена у чланку Белешке о штампаријама у Црној Гори у XV и XVI веку (Историски записи II, 1943, 2-3). Факсимил записа донет у прилогу моје чланку, Карактер и главни моменти из прошлости старих српских штампарија (Историски записи VI, 255-270).

¹⁷⁾ О штампарији Црнојевића (Гласник Скопског научног друштва XIX, 133-137).

¹⁸⁾ Ibidem 70.

Ауторитет Шафариков је био веома велики и он је учинио да се у науци не говори о Октоиху петогласнику. Те књиге нема у Опису ћириличких штампаних књига од И. Каратаева (1883). Само се у напомени помиње Шафариково мишљење. О прослави четирестогодишњице Ободске штампарије (1893) једва је било речи о Октоиху петогласнику. Ил. Руварац се позивао на Шафарика и потпуно се сложио с њим.¹⁹⁾ Код П. Ровинског нема уопште помена о Октоиху петогласнику. Он је сматрао као чињеницу да је Октоих петогласник Божидара Вуковића допуна Октоиха првогласника из Штампарије Црнојевића.²⁰⁾ М. Ђ. Милићевић није унео Октоих петогласник у свој списак издања Штампарије Црнојевића²¹⁾. Ни В. Јагић га не бележи у своме чланку Прва југословенска штампарија у XV веку (1893).²²⁾ У својој расправи о Октоиху првогласнику из Штампарије Црнојевића (1894) Јагић је Октоих петогласник називао, као раније Шафарик, библиографском заблудом.²³⁾

Само се код Вука Карацића могла да нађе примедба, објављена још 1857 год., да је „Ђураћ Црнојевић штампао и другу половину Октоиха“. Много година доцније, тек 1902 год., сазнало се на основу чега је то Вук рекао. У његовој оставини, која је доспела у Народну библиотеку у Београду, нађен је одломак Октоиха петогласника, не зна се које величине, али свакако не много већи од 2—3 листа. Тада је Народна библиотека образовала бр. 151 своје збирке старих штампаних књига. То је био Октоих петогласник, управо свега 8 његових листова. Издвојени су из бр. 141 који је био из Вукове оставине и из бр. 63 који је набављен преко Врховне команде у Нишу (за време српско-турског рата 1877/78 год.) или преко митрополита Михаила.²⁴⁾

Откриће Октоиха петогласника учинио је Љуб. Стојановић, који је о томе писао у Гласу Српске академије наука 66 (1903). Нађеним одломцима Октоиха посветио је посебну расправу В. Јагић у своме Архиву за словенску филологију 25 (1903). Одломци су били с двома илустрацијама преко целе стране. Њих је Јагић прештампао. Прва илустрација је претстављала како три химнографа (Јосиф, Јован Дамаскин и Теофан) седе пред неком црквом. Друга је приказивала Христово васкрсење.

Одломци су пропали за време Првог светског рата. Заједно

¹⁹⁾ О Цетињској штампарији (Глас САН 40, 1893, 19-20).

²⁰⁾ Ободска штампарија и њен значај на Словенском југу (Прославна споменица, 1895, 41).

²¹⁾ Старе српске штампарије (на и. м. 57).

²²⁾ Ibidem 70.

²³⁾ Претпоставка о Октоиху петогласнику, по Јагићу, је „ganz willkürlich“ (Der erste Cetinjer Kirchendruck I, 1894, 10-11). „Das war aber meinerseits ein grosser Irrthum“, писао је доцније Јагић (Ein Nachtrag zum „ersten Cetinjer Kirchendruck“, Archiv für slav. Phil. XXV, 1903, 628).

²⁴⁾ В. моју расправу О Штампарији Црнојевића (Гласник Скопског научног друштва XIX, 142-143).

са другим драгоценостима из Народне библиотеке, они су евакуисани из Београда који је непријатељ бомбардовао. Пропали су незнано кад и незнано где. Можда су и украдени. Главно нису више враћени у библиотеку. Тако смо опет остали без Октоиха петогласника. О тој српској илустрованој инкунабули могли смо добити обавештења једино из описа и расправа Љуб. Стојановића и В. Јагића. Снимци код Јагића постали су драгоцени.

Кад је 1936 год. писао о Грачаничкој штампарији, Рад. М. Грујић је узгред говорио и о Октоиху петогласнику из Штампарије Црнојевића. Он је о Октоиху знао једино по Стојановићевој расправи. Јагићева расправа измакла му је из вида. Због тога се жалио на оскудност Стојановићевог описа илустрација из Октоиха. Да је имао Јагићеву расправу, опис му не би био потребан. Тамо би нашао прештанпане илустрације. Грујић је о Октоиху изнео једно мишљење, које би требало нарочито образложавати. То је он, међутим, пропустио да учини. Задовољио се само тим да истакне, како му изгледа да то „Црнојевићево издање по свој прилици због провале Турака у Црну Гору, није успело да изађе у потпуности“.²⁵⁾

Уочи самог прошлог рата ја сам нашао један лист Октоиха петогласника. Био је залепљен испред Октоиха првогласника из Штампарије Црнојевића. На први поглед је изгледало да је лист саставни део тог примерка Октоиха првогласника. Тако је и мислио и власник тог примерка, Душан Вуксан, заслужни истраживач црногорске прошлости. Замолио сам Вуксана да ми покаже тај свој примерак. Он је то веома предусретљиво учинио. Брзо сам га уверио да први илустровани лист припада Октоиху петогласнику. Мој доцнији драги кум и незаборавни пријатељ преданом је издвојио лист. Од тада га је веома брижљиво чувао. Није се растајао од њега ни за време многих бомбардовања Београда. Увек га је са собом носио у склоништа. А кад је непосредно после ослобођења тешко болесни Вуксан морао да пређе у болницу, замолио ме је да му у кофер, заједно са најпотребнијим и најдрагоценијим стварима, ставим и тај лист. У коферу, испод кревета у болници, лист је био све до Вуксанове смрти. После је била моја брига да се лист и све друго сачува. Сада је лист у Државном музеју на Цетињу, поред Октоиха првогласника на коме је некад био залепљен. На листу је илустрација која представља Преданије Христово. Њу сам објавио у своје чланку који је изашао у Уметничком прегледу, у броју 1 за јануар 1941 године.

Цетињски манастир није сачуван ни онакав ни на оном месту на коме је био у доба Црнојевића и у доба штампања српских инкунабула. Та је грађевина разрушена 1692 год. Из времена рушења остао нам је план, који потпуно одговара цркви на илу-

²⁵⁾ Прва штампарија у Јужној Србији 1539 године, на Косову Пољу у манастиру Грачаници (Гласник Скопског научног друштва XV-XVI, 1935, 90-91, 92).

страцији из Октоиха петогласника. План се не слаже с црквом на Ободу. Тако можемо бити готово сигурни да на илустрацији из Октоиха имамо изглед манастира из времена Црнојевића. О томе сам нешто рекао и у Уметничком прегледу 1941 год., а детаљно образложена саопштења учинио сам 1949 и 1950 год. Институту за проучавање књижевности и Археолошком институту Српске академије наука.²⁶⁾

Видели смо да Лукијан Мушицки бележи 1494 као годину штампања Октоиха петогласника. Изгледа да је он имао у рукама потпун примерак Октоиха. У чланку у Уметничком прегледу 1941 год. напоменуо сам, да би се на основу извесних података могло закључити да је и на Св. Гори постојао један потпун примерак. Ја сам то рекао на основу једног рукописног каталога хиландарске библиотеке, који је 25 јула 1896 год. саставио Сава Хиландарац. У том се каталогу под 1а налази Октоих првогласник из Штампарије Црнојевића. Као година штампања забележена је 1493 год. Под 1б долази Октоих петогласник. Година није забележена, али је двома цртицама означено да је година иста као код Октоиха првогласника. Судећи по Октоиху првогласнику, та година није погрешна. Узета је из предговора и означава почетак штампања. Код Мушицког та је година дата поред Октоиха првогласника, док је 1494 год. записана код Октоиха петогласника. То би могло значити да је Мушицки годину за Октоих првогласник исписао из предговора, а годину за Октоих петогласник узео из поговора. Можда његов примерак ипак није био сасвим потпун, можда није имао предговора. Уосталом, ми не знамо да ли је Октоих петогласник уопште са предговором. Сава Хиландарац у том рукописном каталогу бележи четири октоиха, од којих два јасно означава као првогласнике а један као петогласник. За један се не види шта је. Поред њега су стављена слова **а** и **б** којим су под бр. 1 забележени октоиси првогласник и петогласник. Добија се утисак да су у том примерку укорењена заједно оба октоиха. Постоји и штампан каталог Саве Хиландарца. Он је из 1897 год., али је поднет Чешком научном друштву 11 маја 1896 год. Према томе рукописни каталог је састављен после штампаног. Штампани каталог има три октоиха, сва три првогласника, и то са 1494 као годином штампања. За трећи примерак се каже да је непотпун.

Октоих петогласник је нема сумње из 1494 год. Ја сам указао на једну поуздану потврду за ту годину. Руски архимандрит Антонин нашао је у манастиру Слепче Октоих петогласник из 7002 год. То је наш Октоих. Година је од створења света. Она се налази и на Октоиху првогласнику, заједно с годином од Христовога рођења. Год. 7002 обухвата време од 1 септембра 1493 до 31 августа 1494 год. О овој потврди хронолошког податка Л. Мушицког говорио сам 1950 год. у једном предавању о старим

²⁶⁾ Гласник САН I, 1-2, 172; II, 1 (1950) 161.

српским штампаријама које сам држао у дубровачком Хисторијском институту Југославенске академије наука. Оно је штампано у Историским записима VI (1950). Исте године учинио сам о томе саопштење и Институту за проучавање књижевности Српске академије наука.²⁷⁾

Ове године у августу месецу био сам на теренском раду, послат од стране Савезног института за заштиту споменика културе ФНРЈ. Од 14 до 21 августа проучавао сам рукописне и старе штампане књиге манастира Дечана. На самом почетку рада узео сам у руке књигу бр. 21/176, на којој је споља писало: „Октоих петогласни штампан у старим српским штампаријама. Додани рукописни део је из 16—17 в. Има 207 листова“. Тај спољни натпис потиче од описивача дечанских рукописа. Они су тај посао радили 1947—1950 год.²⁸⁾ Чим сам отворио књигу, на први поглед било ми је јасно да је то Октоих петогласник из Штампарије Црнојевића. Није потпун али је одломак прилично велики.

Сачувано је 37 листова и остатак једног листа. На почетку се налази заглавље и иницијал (слово ч). Ознака на једном од листова показује да је то последњи лист другог табака. По ознакама се види да су сачувани цели табаци трећи и четврти. И пети табак би био цео, да му нису прецепљени 4 и 6 лист, и да му од 5 листа није остао само један део. Од табака шестог има само први лист. На сачуваним листовима има још један иницијал (слова я). На два места се у слову **у** налази човечији лик. Слово **у** се писало са два знака, **оу**. Лик је у знаку **о**. Дечански одломак има четири илустрације. Прва приказује Сабор бесплних светих ангела, друга Сабор часнаго пророка Претече, трећа Преданије Христово, а четврта Сабор светих апостола и Св. Николу. Трећа илустрација је већ позната. Она се налази и на листу који је сада на Цетињу. Четврта илустрација је најалост прецепљена, али се да лако залепити. На њој је у средини насликан Св. Никола, а с леве и десне стране су апостоли. Поред сваког апостола су слова или слово које означава његово име. На унутрашњој страни предњих корица те књиге у којој је наш драгоцен одломак налази се овај запис: „Даде манаха (очевидно: монахиња) Ана књигу овтох (октоих) у цркв Кучах. Новац даде за њу двеста и педесет. Бог да је прости. Писава за лето 7192“. По нашем данашњем рачунању, та година обухвата време од 1 септембра 1683 до 31 августа 1684 год.

²⁷⁾ Ibidem II, 2 (1950) 323.

²⁸⁾ Радили су га у име Археолошког института САН. Институт је 5/X 1949 год. извештен да су описани сви рукописи, укупно 162. Ништа се не говори о овој књизи, ни уопште о рукописима са штампаним одломцима. (Гласник САН I, 3, 1949, 523). О томе нема речи ни у ранијем извештају, од 2/IV 1949 (ibid. II, 1-2, 238). И 15/V 1950 поднет је један извештај, у коме се даје други број дечанских рукописа: 159, а не 162 као до тад. Опет се не истичу штампани одломци (ibid. II, 1, 163, 164). О дечанским рукописима говорено је 20/XI 1950 год. и у Институту за проучавање књижевности САН. Остало се при броју 159. Штампани одломци се не помињу (ibid. II, 2, 333-334).

Опис дечанских рукописа је готов и предат Српској академији наука на штампање. Референт је из њега видео да се у књизи број 21/76 налази стари српски штампани Октоих петогласник с илустрацијама. На илустрацијама је грб са почетним словима титуле и имена Ђурђа Црнојевића. Референт се досећао да ће то бити Октоих петогласник из Штампарије Црнојевића. Похитао је у Дечане да се увери. Стигао је 21 августа, када сам ја већ завршио свој рад у дечанској ризници.

У Дечанима се налази још једна наша библиографска реткост. Није ни потпун примерак, ни одломак, већ очевидно макулатура. У рукопису је бр. 165/310. То је Служабник. Средњи, главни део рукописа је на пергаменту (л. 13—75). Писао га је „грешни поп Ивко“. У јектенијама се помињу „архиепископ наш“ и „цар наш“. Имена се не казују, већ је написано: „име рекав“. То пре указује на област охридске архиепископије и на доба пре Вукашиновог проглашења за краља (1366 год.), него на област пећке архиепископије и на доба између проглашења царства и проглашења патријаршије и крунисања на царство (крај новембра, одн. децембар 1345 год. — април 1346 год.). Испред и иза пергаментног дела у Служабнику су рукописни делови на хартији. Они су из XVI века, судећи по пасхалији која почиње 7023 (=1514/5) а завршава се 7043 (=1534/35) годином. На почетку и на крају Служабника, испред и иза делова на хартији, стављени су штампани листови. Испред су три листа, а иза четири. Да су то макулатурни листови, види се по томе што се на почетку и на крају књиге понављају исти листови, управо на крају се налази још један лист више. Слова којима су штампани ти листови очевидно су из Штампарије Црнојевића. Редова у тексту има 23. У молитвенику из Штампарије Црнојевића има на странама по 24 или 23 реда. Величина листа из Служабника је 18x12,5 см., а величина текста 14,5x9 см. Молитвеник има листа 19x12,5 - 13,5 см., а величина текста 15 - 15,5x9 см. По величини листа и величини текста могло би се мислити да су листови у Служабнику из Молитвеника. Али то не допушта њихова садржина. Текст на листовима из Служабника је из Цветног триода — молитве које се читају на вечерњу првог дана Духова. Епископ бачки Иринеј превео је на данашњи наш језик све што се из Цветног триода поје и чита на први дан Духова — у Недељу Свете Педесетнице (1942). Молитве из дечанског Служабника у томе преводу су на стр. 368—374. Текст почиње нешто после почетка молитве: „Господе, Господе, који си нас избавио од сваке стреле што лети дању . . .“. Сем других делова службе, текст обухвата целу молитву „Животни и просветни изворе који вазда тече . . .“ и без мало такође целу молитву „Боже велики и вечни, свети и човекољупче . . .“. Те се молитве не налазе у примерку Молитвеника манастира Св. Тројице код Пљеваља. Уосталом, не би се ни очекивало да се оне нађу у једном молитвенику. Кад је тако, остаје да се претпостави да су листови из Цветног триода који је штампан у Штам-

парији Црнојевића. Цветни триод би била шеста књига из те штампарије, шеста наша ћирилична инкунабула. Дечански листови нам сведоче о њеном постојању или бар о раду на њеном штампању. Тај рад је морао бити у завршној фази, јер је текст из дечанског Служабника при самом крају Цветног триода. Сведочанство дечанских листова је од великог значаја за историју нашег штампарства. Међу старим штампаним књигама имамо цветне триоде, али из много познијег времена. Један је Цветни триод штампао Стефан Мариновић од града Скадра 1563 год. у својој штампарији у Скадру.²⁹⁾ Други Цветни триод је из Мркшине цркве, из 1565 год. Њега је сложио и отштампао Мардарије, који је пре тога био београдски штампар.³⁰⁾

Тако нам је ризница манастира Дечана омогућила да употпунимо своје знање о старим српским штампаријама.

1 септембра 1951 год.

Ђорђе Сп. Радојичић

---

²⁹⁾ О тој штампарији в. моју расправу Стари српски штампар Стефан „от града Скадра“ и црква Ивановца код Пећи (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVIII, 1938, 375-392). Стефан је цркви Ивановцу приложио свој Цветни триод (Историски записи II, 1948, 5-6). Факсимил записа у прилогу моме чланку Карактер и главни моменти из прошлости старих српских штампарија (Историски записи VI, 255-270).

³⁰⁾ О њему в. мој чланак Јеромонах Мardarija од Мркшине цркве, први београдски штампар (Граfiчка ревија 1941, бр. 1, стр. 1-4).